

Gönderim Tarihi: 28.02.2019

Kabul Tarihi: 29.03.2019

MUSAHÂBETÜ'L İHVÂN ADLI ESERDEN HAREKETLE AHMED ZİYÂÜDDİN GÜMÜŞHANEVÎ'NİN EĞİTİME BAKIŞI¹

The View of the Ahmed Ziyâüddin Gumushanevî to Education with Reference to Musahâbetü'l İhvân Work

Yaşar KOP

Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler ABD
yasarkop@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7742-0490

Haldun Mete ASLAN

Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler ABD
haldunaslan36@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0003-1538-0109

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Bir yandan tarikat şeyhi, öte yandan fıkah ile akaid başta olmak üzere hadis ve ahlak üzerine onca eser yazan önemli bir şahsiyet olan Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, gerek izlediği ve izlettiği yol bakımından gerekse düşüncelerini hayata geçirmesi açısından hakkında halen daha araştırma yapılması elzem biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müslümanlığı sadece oruç tutup-namaz kılmak zannedenlere inat, yabancı sermayeye karşı yerli sermayeyi güçlendirmek adına milli bilinç uyandıran ve bu bağlamda yardım sandıkları kuran/kurdurtan, bunlar yetmezmiş gibi 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'na müritleriyle birlikte bizzat katılan, ayrıca birden fazla ilde kütüphaneler açan Gümüşhanevî'nin tüm bu özelliklerinden dolayı şahsı, eserleri ve tariki hakkında birçok araştırma ile bilgi şöleni bulunmaktadır. Fakat belki de bunca bilgi birikimine rağmen değinilmemiş veya çalışılmamış nadir alanlarından biri Musahâbetü'l İhvân adlı eseri ve eser üzerinden vurgu yaptığı eğitime dair nirengi noktalarıdır. Adı geçen eserde nasihat temele alındığı için bir nevi müritlerine birçok konuda yapmaları ya da yapmamaları gereken hususlar hakkında açık talimatları bulunmaktadır. İşte o konulardan birisi de gerek satır aralarında kalan gerekse doğrudan dile getirdiği eğitim metodu hakkındadır. Eserde tespit edilen birçok noktanın çağdaş eğitimle paralellik arz etmesi yürütülen çalışmayı daha da manidar kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhanevî, tasavvuf, eğitim.

Abstract

Who is a sheikh of tariqat, and also on important figure who writes dozens of work particularly on fiqh and akaid and then morality and hadith, Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî still comes up as a crucial person who is needed to be researched in terms of the path he followed and made it follow and in way of the thoughts he put into practice.

¹ 16-18 Ekim 2017 tarihinde Gümüşhane Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Gümüşhane Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Against to those who think İslamic faith only as fasting and praying, he raised a national consciousness to empower national capital over the foreign capital and in this regard, he created help boxes. He joined the Ottoman-Russian War known as 93 War with his disciples and he opens libraries in a few cities. Because all of these attributes, there are a lot of researches and rich information about his personality, work and path, yet despite of all this collection of information, one of the rare field which has not been studies and not addressed is his work of Musahâbetü'l İhvân and the reference points onto work which he emphasizes on education. Because the works, which name is mentioned, focuses on preach, there are clear instructions about the matters what his disciples should and should not do. In addition, one of the topics is about his educational method, which he sometimes uttered directly, or which is sometimes stuck between lines of work. Many things that are located in the work share similarities with modern education makes this research more meaningful.

Keywords: *Gümüşhanevî, İslamic Sufism, education.*

1. GİRİŞ

Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî; Osmanlı Devleti'nin birçok alanda karşı karşıya zorluklara istinaden en uzun yüzyılı olarak değerlendirilen 19. yüzyılda, Osmanlı toplumunda etkili bir sima olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı padişahları nezdindeki itibarı ile o dönemdeki bazı çevrelerce olumsuz yaklaşımlara da maruz kaldığı bilinmektedir. Öyle ki Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin dergâhında yapmış olduğu irşad faaliyetleri neticesinde gerek devlet erkânı gerekse de sivil halk üzerinde etkin bir konuma gelmesi onu istemeyen ve faaliyetlerini benimsemeyen kesimlerin harekete geçmesine neden olmuştur. Sadrazam Ali Paşa, Boşnak Şeyhülislam, Evkâf Nâzırı Ferid Bey, Şûra-yı Devlet Reisi Kıbrıslı Mehmed Paşa gibi devlet erkânı Sultan Abdülaziz'in annesinden bizzat kendilerine bu iş için tezkire verildiğini iddia ederek Gümüşhanevî'nin irşat faaliyetlerini sona erdirmek ve onu İstanbul'dan sürgün etmek istemişlerdir (Pırlanta, 2013). Buna karşın; Gümüşhânevî ve onun tekkesi toplumun büyük bir kesmi tarafından hüsnü kabul görmüştür. Onun düsturuna uyan insanların sayısının bir milyondan fazla olduğu bilgisi ise bu yargıyı doğrular niteliktedir (Mustafa Fevzi Efendi, 2010). Kitleleri bu denli etkilemesinin sebebinin onun yalnızca bir din alimi olarak tekkesinde mürit yetiştirmekten ibaret olmadığı aşîkardır. Henüz çocuk yaşlarından itibaren başlayan okuma ve öğrenme aşkı, Gümüşhane'de tanınmış ve köklü bir ailenin çocuğu olmasına karşın kendi emeğiyle para kazanma ilkesi ve nihayetinde önüne çıkan iki yoldan; yani ticaret ya da ilim seçenekleri arasından ilim yolunu tercih edip tüm maddi varlığından vazgeçmesi onun mücadeleci kimliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî'nin hayatına daha yakından bakmak onun günümüze değin ulaşan tesirinin anlaşılabilmesi için gerekli görünmektedir. Bununla birlikte kaleme aldığı eserler genel olarak dile getirilecek ve akabinde de araştırmaya konu olan

eser hakkında bilgi verilip devamında günümüz eğitim anlayışıyla bir bağ kurulmaya ve izah edilmeğe çalışılacaktır.

2. AHMED ZİYÂEDDİN GÜMÜŞHÂNEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Hangi yılda dünyaya geldiği hakkında net bir bilgiye vakıf olunmamasına rağmen 1813 yılında doğduğu üzerindeki kanaat ağır basmaktadır (Gündüz, 1984). Bununla birlikte künyesinden hareketle babasının adının Mustafa, dedesinin adının ise Abdurrahman olduğu bilinmektedir. Annesinin adı hakkında ise henüz bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mustafa Fevzi Efendi (2010, s. 43), Gümüşhânevî'den bahsederken ona karşı duyduğu muhabbeti şu şekilde şiire dökmüştür:

Gümüşhâne'ydi zâhirde mekânı / Velî tutmuştu sıyı hep cihânı

Hakikatde sadefmiş dür-nisarmış / Değilmiş hâk-i has gevher-disarmış

[Gümüşhanelidir,ama namı her yere yayılmıştır.Gümüşhane aslında inci kabıymış, toprağı toprak değilmiş, cevherden örtülmüş]

Memleketi ve doğduğu şehir olan Gümüşhane'de Emirler adıyla bilinen büyük bir sülalenin mensubu olan Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, ailesiyle birlikte Trabzon'a göç etmiştir. Bu göçün sebebi ailesinin ticaretle uğraşması ve işlerini Trabzon'da devam ettirme amacı olmuş olabilir. O sırada henüz on yaşında olan Gümüşhanevî, beş yaşında Kur'ân-ı Kerim'i hatmetmiş ve sekiz yaşına geldiğinde bazı hadis ve dini kitapları bitirerek hocalardan bu derslerde icazet almıştır. Nitekim ondaki öğrenme isteği Trabzon'da bulunduğu zamanlarda da devam etmiş ve Arapça gramerini öğrenmiş ve fıkıh dersleri almıştır. Ancak babası, onun bir yandan ilim öğrenip bir yandan da kendisine ticaret işlerinde yardım etmesinin oğlu için ağır geleceğini düşünmüş ve Gümüşhânevî'ye abisinin askerden gelinceye kadar ki müddet içerisinde sadece ticaretle meşgul olmasını ve zamanı gelince kendisini İstanbul'a göndereceğine dair söz vermiştir (Mustafa Fevzi Efendi, 2010, s. 47). Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, İstanbul'a gideceği an gelinceye kadar ilim tahsili için diktiği para keselerini satarak para biriktirmeye başlar. Marifet ve ilim tahsiline helal lokma ile girilmesi zaruretine olan inancı onu babasının kazancından faydalanmasına mâni olmuş, rızasız ve şüpheli lokmadan uzak durma hassasiyeti, kendi el emeği ve alın teri ile kazandığını biriktirmeye sevk etmiştir (Gündüz, 1984, s. 14).

Amcasıyla birlikte ticaret yapmak maksadıyla 1831 yılında İstanbul'a gelmiştir. Ticaret işi nihayet bulduğunda biriktirdiği parasını da amcasına devredip ilim uğruna İstanbul'da kalmıştır. Burada önce Bayezid Medresesi'nde, sonra Mahmud Paşa Medresesi'nde bir süre derslere devam

etmiştir. 1844 yılında hocalarından aldığı icazet üzerine Bayezid Medresesi'nde müderrisliğe başlamıştır. Mevlâna Halid-i Bağdadi'nin halifelerinden Ahmed b. Süleyman el Ervadi'nin 1847 yılında verdiği icazetle; Nakşibendi, Kadiri, Suhreverdi, Çeşti, Kübrevi gibi çok sayıda tarikatın halifelliğini almıştır. Zamanla artan müritlerinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için 1859 yılında metruk halde bulunan Fatma Sultan Camii'sini almış ve burayı tekkesi haline getirmiştir (Gündüz, 1984). Ayrıca Anadolu coğrafyasının yanı sıra 1863 ve 1877 yıllarında gittiği Hac görevini ifa ettikten sonra üç yıl kadar Mısır'da kalıp orada da ilmî faaliyetlerine devam etmiştir (Doğan, 2013, s. 18).

Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin vaazlarını Osmanlı padişahları Abdülmecid ve Abdülaziz'in dinlemeye geldikleri hatta II. Abdülhamid'in, Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'yi sık sık davet ettiği ve kendisiyle görüştüğü bilinmektedir (Mustafa Fevzi Efendi, 2010). Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin Osmanlı padişahları nezdindeki itibarı onun iyi bir din alimi olmasının yanı sıra bizzat toplumun içinde olması ve toplumun sıkıntılarına kulak vermesinden de ileri gelebilir. Aslolanın dünyalıklara sahip olmakla birlikte onlara kul olmadan, ahlaki bir yaklaşımla ve edep ölçülerinde onlardan istifade etme düsturundan hareketle ideal bir İslam toplumu inşa etmeyi amaçlayan Gümüşhanevî, bu amaçla bireysel ve toplumsal faaliyetlerde bulunmuştur (Karaağaç, 2013). Nitekim tekkelerde görülen yozlaşmaya karşı çıkmış, ulemâ ve meşâyîş arasındaki anlaşmazlıkları birleştirici bir tavırla gidermeye çalışmıştır. Tarikatlardaki usul ve erkana ilişkin yazdığı Câmî'u'l- usûl ve Mecmû'at'ül-ahzap gibi eserleri onun bu özelliğini ortaya koymaktadır (Gündüz, s. 276-277). Ayrıca borç batağındaki Osmanlı Devleti'nde yerli sermayeyi faize bulaştırmamak için yardımlaşma sandıkları veya memleket sandıkları adı verilen bir fon oluşmasına öncülük etmesi bunun bariz bir örneğidir (İştar, s. 839). Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin bu yardım fonları ile bir matbaa kurdurmasının yanında, bir başka göze çarpan faaliyetinde ise İstanbul, Rize, Bayburt ve Trabzon (Of)'da akli ve nakli ilimlere dair birçok alanda toplamda on sekiz bin ciltlik kitabı içinde barındıran dört kütüphaneyi vakıf usulüyle halka kazandırmış olmasıdır (Mustafa Fevzi Bin Numan, 1839, Aktaran Gündüz, 1984, s. 51). Bu kütüphanelerin işleyişi hususunda ise onun ortaya koyduğu en önemli şart, kitapların ilmî faaliyetlerin gerçekleştiği bir ortamda yer almasıdır; yani onlardan istifade ediliyor olmasıdır (Sağır, 2013, s. 919). Öte yandan 93 Harbi diye anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne 80 atlısı ile Kars Cephesi'ne bizzat katılmakla birlikte bu atlıların masrafını da kendisinin karşılıyor olması onun sosyal hizmetler konusundaki cömertliğini gözler önüne sermektedir (San, 1992, s. 58).

İlimle ve mücadele ile geçirdiği hayatını, Mekke ve Medine'nin korunması hizmetinde görev almış olan Şeyh'ül Harem-i Nebevi Mehmed Emin Paşa'nın kızı Havva Seher Hanım'la 1876 yılında birleştiren Ahmed Ziyâüddin'in söz konusu evlilikten çocukları olup olmadığına dair kaynaklarda hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır (Gündüz, 1984, s. 74). Bu evlilikten yaklaşık olarak on yedi yıl sonra 13 Mayıs 1893'te İstanbul'da vefat etmiştir. II. Abdülhamid'in emri üzerine padişah makamından defnedilmek üzere Beyazıt Camii'sinde kılınan cenaze namazından ardından Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinin yanına defnedilmiştir (Mustafa Fevzi Efendi, 2010, s. 170-171).

Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, fıkıh, hadis, tasavvuf gibi ilimlerle beraber fen bilimlerini de öğrenmiş bir alim olarak 1847 ile 1875 yıllarında kendisini arasında neşriyat ve ilmi çalışmalara adanmıştır (Gündüz, 1984, s. 74). Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin hadis, fıkıh, akaid, tasavvuf, kelam ve dil bilgisine ilişkin çok sayıda kitap yazdığını söyleyen Mustafa Fevzi Efendi bu kitapların sayısının 52 olduğunu söylendiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte eserinde hadis ilmine dair Râmüzü'l- Ehâdis ve şerhi ile Garâibü'l-Ehadis ve şerhi adlı kitaplardan da bahsetmektedir Mustafa Fevzi Efendi, 2010, s. 95-96). Bununla birlikte Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin eserleri tasavvuf, hadis, fıkıh-akaid ve ahlak olmak üzere dört ana başlık altında tasnif edilebilir. Buna göre; tasavvuf alanındaki Câmi'u'l- usûl, Rûhu'l-ârifin, Mecmû'at'ül-ahzap, Kitâbü'l-ârifin fî esrâr-ı esmâi'l-erba'în, Mektûp; hadis alanındaki Acâibü'n Nübüvve, Râmüzü'l-ehadis, Levâmî'u'l- Ukûl, Ğarâibü'l-ehâdis, Letâifü'l-hikem, Hâdis-i erba'în; ahlak alanındaki Necâtü'l- ğafilin, Devâü'l-müslimin, Necâtü'l-ihlâs, fıkıh ve akaid alanındaki Câmi'u'l-menâsik 'alâ ahseni'l-mesâlik, Câmi'u'l-mütûn, Kitâbü'l-âbir fî'l-ensârî ve'l-muhâcir, Kitâbu matlabu'l-mücâhidîn, Risâletün makbûletün fî hakki'l-müceddid, Vasiyetleri eserler onun kitapları arasında yer almaktadır (Gündüz, 1984, s. 85-137). Bahsi geçen eserlere ek olarak onun talebelerine tavsiye niteliği taşıyan ve bu çalışmanın ana konusunu teşkil eden Musahâbetü'l İhvân adlı eserini saymak mümkündür.

Gümüşhanevî'nin Tanzimat ve Meşrutiyetin ilk döneminde yaşadığı düşünüldüğünde adı geçen devirlerin eğitim yönünden tahlili araştırmaya konu olan eserin kıymetine de bir nevi ışık tutması açısından önemlidir. Öncelikle Tanzimat Döneminde açılan sivil okulların parasız ve üstelik yatılı olması cazip gibi görünse de, madalyonun öteki yüzü halkın cebini yakmıştır. Çünkü tüm masraflar halktan alınan vergilerle karşılanmaktaydı. Bu yüzden ki bu okullar İstanbul dışına da pek çıkamamıştır. Üstelik yeni okullarda Fransız eğitim sistemi egemen olduğu için buralarda okuyan öğrencilerde Batı hayranlığı zamanla oluşmuş ve buradan çıkan aydın kesim

ile halk arasında kopukluklar meydana gelmiştir (Fidan & Erden, 1998, s. 1999). Tanzimat'ın eğitim sistemine getirdikleri daha çok, yönetimde ortaya çıkardığı dönüşümlerdir. Batı'yı gülü ve diken ile kabullenme ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin eksikliği daima Osmanlı nasıl kurtulur? Diye olmuş, lakin kimse Osmanlı halkı nasıl kalkındırılır, eğitime nasıl ivme kazandırılır? Şeklinde olmamıştır. Tabir-i uygunsu ağaç dikilmiş ve hemen meyve beklenmiştir (Kop, 2007). II. Abdulhamit Devri için ise Kodaman'ın (1998, s.166) belirttiği düşüncelere katılmamak elde değildir. Sonuçta okullar çoğaltılmış, taşralara yayılmış, teşkilat modernleştirilmiş, kısaca Tanzimat'a göre birçok şey başarılmıştır demek doğru olacaktır. Bununla beraber, her şey halledilmiştir demek de o oranda yanlış olacak bir düşüncedir. Özellikle nitelik yönünden birçok eksikten bahsetmek mümkündür.

3. MUSAHÂBETÜ'L İHVÂN ADLI RİSALEDE EĞİTİME DAİR SATIR BAŞLARI

Adı geçen kaynak, orijinal ismi Manzûme-i Âdâb-ı Zikr olan tarihsiz bir Osmanlı Dönemi risalesinin içerisinde yer alan 73 beyitten mürekkep bir eserdir. Araştırmaya konu olan eser Sözer tarafından hazırlanarak 2012 yılında ayrı basım olarak piyasaya sürülse de yukarıda ismi geçen orijinal risale (Manzûme-i Âdâb-ı Zikr) Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesine 23. 10. 1993 yılında bağışta bulunulmuştur. Bu tarihten önce herhangi bir yerde de Gümüşhanevî'nin bu eserine rastlanıldığına tevafuk edilmemiştir.

Eserin genel mahiyette konusu Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye intisap etmiş olan müritlerin dostane yaşamaları için gerekli görülen kurallar ve edebe dairdir ki bir nevi Allah için birbirini sevmek adına yapılması gerekenler nasihat edilmiştir. Hatta eseri yayıma hazırlayanların ifadesi ile (Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî , 2012, haz. Sözer) “Nasihatu Uhrâ” dan hareket edecek olursak birden fazla sohbet ortamının kaleme alınması ile risale meydana getirilmiştir demek yerinde olacaktır.

Musahâbetü'l İhvân incelendiğinde Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin eğitime dair vurgu yaptığı temel kaidelerin özellikle değerler eğitime ilişkin olduğu dikkatleri çekmektedir. Bunlar arasında da sıklıkla; barış, dayanışma, hoşgörü, saygı, sevgi ve yardımseverlik, değerleri ön plana çıkmaktadır. Bunlardan sadece “*hoşgörü*” değeri yenilenen (2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde yer almayıp eski döneme ait (2005) program içerisinde kendisine yer bulabilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2009). Geri kalan değerler ise gerek oluşturmaçılık temelli 2005 ve gerekse 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde

varlığını devam ettiren değerlerdendir.

Musahâbetü'l İhvân'ı oluşturan 73 beyit detaylıca analiz edildiğinde risalenin kısa ve öz olmasına rağmen toplumsal öneme haiz birçok konuya değindiği anlaşılmaktadır. Bunlar arasında öne çıkanlar şunlardır:

- Bir yaratıcının varlığından ve unutulmaması gerektiği,
- Vefalı davranmanın gerekliliği,
- Boş işlerle uğraşılmayıp faydasız sözlerden kaçınılması,
- Zikir ile fikrin aynı meyanda oluşu,
- Bozgunculuk yapılmaması ve karışıklığa sebep verilmeyip karşıda öteki/düşman oluşturulmaması,
- Tabiri caizse boş levhaya sahip ve toplumun geleceği olan çocuklara dini bilgilerin verilmesi,
- Başta anne ve baba olmak üzere, tasavvuf ehli insanlara/âlimlere saygı gösterilip itaat edilmesi,
- Bir gün muhakkak ölüneceğinden diğer dünya için hazırlıklı olunması,

Gibi konulardan bahsedilmektedir. Bunlara ilaveten de yedi beyitin eğitimin özellikle son dönemlerde vazgeçilmezlerinden olan değerlerle alakalı olduğu tespit edilmiştir. Bir beyitte de yine tarih ve sosyal bilgiler öğretimini de yakından ilgilendiren kanıt temelli öğrenme emaresine rastlanılmıştır.

Alt yapıyı öncelikle oluşturmak için değer kavramı, tasnifi ve önemi üzerinde öncelikle kısaca da olsa durulacaktır. Değer(ler), toplum tarafından en iyi, en faydalı olduğu düşünülen şeylerdir. Başka bir ifade ile değer (Doğanay, 2006, s. 258) “yaşamımızı etkileyen, yaşamda önem verdiğimiz düşünceler” biçiminde tanımlanabilir. Değer “insanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran ve insanların davranışlarına yön veren inanç bütünü” (Ulusoy ve Dilmaç, 2012, s. 16) olarak da dile getirilmektedir. Kısaca değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak bilinmektedir/bilinmelidir (Dilmaç, 2007).

Genel bir çerçeveyi belirlemek adına günümüze gelinceye kadar gerek bilimsel ve gerekse toplum bazlı sınıflandırma yapmak yerinde olacaktır. (Bkz: Tablo 1)

Tablo 1: Değerlerin sınıflandırılması

Tarih Boyunca Değerlerin Tasnifi	Spranger Sınıflandırması
Ahlaki Değerler: iyi ve kötü	Politik Değer: Kişisel güç ve şöhret
Bilişsel Değerler: Doğru ve yanlış	Bilimsel Değer: Bilgi ve eleştirel düşünce

Dinsel Değerler: Sevap ve günah	Dini Değer: Dini uğrunda dünyevi hazları feda
Estetik Değerler: Güzel ve çirkin	Estetik Değer: Uyum ve sanat
Hazcı Değerler: Haz ve acı	Ekonomik Değer: Yararlı ve pratik olana yöneliş
Sosyal Değerler: Yardım ve insan sevgisi	Başkalarını sevmek, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir.

(Koçoğlu ve Erdoğan, 2016, s. 542; Spranger, 1928, Aktaran Ekşi ve Katılmış, 2011, s. 10)

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere değerlerin aktarımı her zaman uygarlığın bir işlevi olarak görülmüştür. Toplumlar varlıklarını sürdürebilmek, kendilerini toplumsal çözülmeden korumak ve tüm üyelerinin insani gelişimini desteklemek için değerler eğitime gereksinim duymuşlardır.

Musahâbetü'l İhvân'da yukarıda özeti yapılan eğitime dair emarelerin detayları ise şu şekildedir: Değerler eğitimiyle bağdaştırılan ilk ifade eserin onuncu beyitinde geçmektedir. Beyitte özetle “*Bütün Müslümanlarla kardeş ve yaren olun ki Allah için sevmeyi eda edin ve yerine getirin*” denmektedir (Gümüşhanevî, 2012, s. 28-29). Burada bahsi geçen değer *sevgi* değeridir. Bu değer son Sosyal Bilgiler Öğretim Programında alfabetik sırayla belirlenen on sekiz değerden on dördüncüsüdür (MEB, 2017). Zaten Gümüşhanevî'nin sevgi temelli bir ahlak eğitimi anlayışına sahip olduğunu yapılan bazı çalışmaları delil göstererek ileri sürmek mümkündür. Kendisindeki bu durum; Allah sevgisi, Allah'ın sevdiklerini sevmek, Allah için sevmek ve Allah ile birlikte sevmek şeklinde izah edilebilir (Aktaş, 2013, s.882). İnsan, doğasında hem sevgi ve merhameti hem de öfke ve acımasızlığı birlikte bulunduran bir varlıktır. Şayet sevgi ve merhamet duygularımızı ön plana çıkarır, insanlarla ilişkilerimize ve varlıkla münasebetimize yansıtabilirsek o zaman erdemli insan olmuşuzdur diyebiliriz. Çünkü sevgi öz bir ifade ile duyarlı olmak ve var olmak demektir (Keleş, 2011, s. 43-44).

Bir diğeri on birinci beyitte “*İhvandan biri, bir günah yahut bir kusur işlese, onun kusurunu affet, onun başından geçenleri unut*” geçen değerdir (Gümüşhanevî, 2012, s. 30-31). Burada aslında vurgu yapılan kavram *hoşgörü*dür. Önceki paragrafta da ifade edildiği üzere hoşgörü kavramı, bir önceki Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (2005) içerisinde yer alan fakat güncellenen programda ismi direkt geçmeyen değerlerdendir.

Yine on üçüncü beyitte “*Yaşta, ilimde, amelde ve seyrü sülûkte sizden öncekilere saygı ve hürmet üzere olmak gerekir*” (Gümüşhanevî, 2012, s. 30-31) cümlesinin sarf edilmesi saygı değeriyle birebir örtüşmektedir. Saygı değeri de güncel programda on üçüncü sırada yer

almaktadır (MEB, 2017).

Musahâbetü'l İhvân'ın konuları arasında aslında en çok üzerinde durulan değerler *dayanışma* ve *yardımseverlik* olmuştur. Çünkü mezkûr değerler üç beyitte birlikte ele alınmıştır. Bunlardan ilki yirmi ikinci beyitte karşımıza çıkmaktadır. Öz bir anlatımla; “*Zorlanmadan, dini usullere uygun biçimde, gücünüzün yettiği kadar birbirinizin ihtiyacını giderin*”dir (Gümüşhanevî, 2012, s. 34-35). Bir diğeri; yirmi üçüncü beyittir. Orada; “*Kardeşlerin, müridlerin sıkıntısını giderin, bu şekilde yardımlaşın. Doğru olan budur*” şeklindedir (Gümüşhanevî, 2012, s. 34-35). Son olarak da yirmi dördüncü beyitte “*Hasta olanları sürekli ziyaret edin, hızlı bir şekilde hizmetini yapın*” (Gümüşhanevî, 2012, s. 34-35), denilerek gerek dayanışma ve gerek ise yardımseverlik değerine bir nevi atıf yapılmıştır. Her iki değer de hem 2005 ve hem de 2017’de güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde yer almaktadırlar.

Tespit edilen son değer ise *barış*tır. Altmış sekizinci beyitte barış değerine vurgu yapılrçasına; “*Sakin bir kimseyi kırma, darılıp kızıp tokat vurma, yersiz yere eziyet etme. Bunlar asla doğru değildir*” (Gümüşhanevî, 2012, s. 34-35) cümleleri kaleme alınmıştır. Bir arada yaşama arzusu tüm toplumlar için gerekli olsa da özellikle bizler için içinde bulunduğumuz şartlarda göz önüne alındığında çok daha elzem olduğu söylenebilir. Barış değerinin de son programda yer alması (MEB, 2017) ve bunun temel eğitimde öğrencilere kazandırılmaya çalışılması da bir o kadar manidardır.

Gümüşhanevî’de değer eğitiminin yanı sıra önceden de ifade edildiği gibi kanıtların kullanılması gerektiği üzerine de odaklanan fikirler vardır. Hatta tespit edilen bu düşüncelerin sadece kanıt temelli öğrenmeğe yönelik olmasının yanı sıra son Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda verilmesi gereken beceriler arasında da kendine yer edinmesi tarafımızca oldukça önemli bulunmuştur. Çünkü programda belirlenen ve dört yıl boyunca öğrencilere kazandırılması hedeflenen 26 beceriden birisi de kanıt *kullanmadır* (MEB, 2017). Eser de belirlenen bu ifade ellinci beyitte geçmektedir. Özetle; “*Bilgisiz, belgesiz konuşma; yanılıp hata etme*” denilmektedir (Gümüşhanevî, 2012, s. 44-45). Kanıt temelli öğrenmenin temelinde daha önceden yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların sonuçlarından yararlanma yatmaktadır. Bu durumun yukarıdaki beyitle neredeyse birebir örtüşmesi eserin önemini bir kez daha artırmaktadır. Çünkü kanıt temelli öğretim sosyal bilimlerde program geliştirmedeki yeni yaklaşımlardan biri olarak da kabul edilmektedir (Efendioğlu ve Yanpar Yelken, 2009, s. 110). Öğrenciye özellikle Sosyal Bilgiler ve Tarih gibi derslerde sunulan bilgiler hikâye gibi algılanabilmekte, gerçeklerden uzaklaşmaktadır. Öğrenciye kendi görüşünü oluşturabilecek fırsatlar verilmemektedir. Kanıt temelli

öğretimde ise, öğrenciye değişik bakış açıları birincil, ikincil kaynakların sunulmasıyla öğrencinin aktif katılımını sağlamak, soru sormaya, analiz etmeye ve kanıtlardan yola çıkarak kendi sentezini oluşturabilmesine yardımcı olmak söz konusudur. Böylece eleştirel düşünceyi yapıcı bir şekilde ifade etme, öncelik kullanma ve kendi görüşünü ortaya koyma becerisine sahip bireyler yetiştirilmiş olur (Dilek, 2008). Birçok faydası bulunan kanıt temelli öğrenmenin diğer bazı yararlılıkları da şöyledir; kanıt problemleriyle başa çıkmayı öğrenmek; düşündürücü, zihin geliştirici, memnun edici ve öğrenmeyi daha anlamlı kılmaktır (Kaya, 2015, s. 93). Ayrıca kanıt mevzuunu İslami değerler açısından ele aldığımızda karşımıza yine benzer mana da vurgular çıkmaktadır. Örneğin kısaca Kuran'da geçen sureleri açıklayıp ardından görüşler öne sürme anlamına gelen tefsir için başlıca anlayışlardan bahsedilir. Bunlar sırasıyla (Ayasbeyoğlu, 1991, s. 59);

1. İlim ve amel; doğru bildiğini, inandığını yapmak.
2. Eşyanın manasını derinliğine kavrayış.
3. Bir şey hakkında temelli, köklü bilgi edinmek manasına gelen fikhın müradifi.
4. Allah'ın emrinde akıl
5. İlliyyet (nedensellik) nispetine dayanır.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere kanıtsız mesnetsiz konuşmamak, dolayısıyla ilim yapmamak vazgeçilmez kaidelerden kabul edilebilir.

4. SONUÇ

Yapılan bu çalışmada Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin tarihsiz bir baskısı olan ve nüshası Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinde bağış yoluyla kayıtlara geçirilen Manzûme-i Âdâb-ı Zikr'in içerisinde yer alan Musahâbetü'l İhvân adlı eseri temele alınarak kendisinin eğitime dair satır aralarında direkt ya da endirekt yaptığı eğitim metot ya da prensipleri üzerinde durulmuştur. Bu minvalde genel olarak şu bulgulara ulaşılmıştır:

Gümüşhanevî, gerek Tanzimat ve gerekse Meşrutiyetin ilk dönemlerinde yaşamış birisi olarak, Batı'nın gülü ve dikenini ile kabullenilmesinin ön plana çıktığını, okulların modernleştiğini ve çoğaldığını gören aynı zamanda özellikle nitelik yönünden birçok eksiğe şahit olan devrin çok yönlü bir âlimidir.

Musahâbetü'l İhvân adlı eser incelendiğinde toplumsal öneme haiz birçok konuya değinilmesinin yanı sıra günümüz eğitiminde karşımıza sıkça çıkan yeni yaklaşımlardan değer ve değerler eğitimi ile kaynak/kanıt

kullanma başka bir deyişle de kanıt temelli öğrenmeye bir nevi atıflar tespiti edilmiştir. Ayrıca kanıt kullanma yenilenen ilköğretim ve ortaokul programlarından biri olan Sosyal Bilgiler Öğretiminin becerileri arasında da yer almaktadır.

Adı geçen eserde özellikle 2017 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisindeki 18 değerden barış, dayanışma, saygı, sevgi ve yardımseverlik başta olmak üzere, bir önceki öğretim programından da sadece hoşgörü değeri ile birlikte toplam altı değere ilişkin nasihatlerden söz edilmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî. (2012). *Mürîdlerin arkadaşlığı Musahâbetü'l İhvân*. Haz.: Ali Sözer. İstanbul: Şadırvan Yayıncılık.
- Aktaş, H. (2013). Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'de ahlak eğitiminin metodları ve temel prensipleri. *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (3-5 Ekim 2013) bildiriler kitabı* içinde (ss. 877-883), Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Ayasbeyoğlu, N. (1991). *İslamiyetin eğitime getirdiği değerler ve Kur'an-ı Kerim'in eğitim ile ilgili ayetlerinin tahlili*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Dilek, D. (2008). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dılmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Doğan, L. (2013). Ahmed Ziyaüddin efendi hazretleri, *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (3-5 Ekim 2013) bildiriler kitabı* içinde (ss. 15-20). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (ss. 255-286). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Efendioğlu, A. & Yanpar Yelken, T. (2009). Eğitimde yeni yaklaşımlar: Kanıt temelli öğretim. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*. 9(2), 108-122.
- Ekşi, H. & Katılmış, A. (2011) *Karakter eğitimi el kitabı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Fidan, N. & Erden, M (1998). *Eğitime giriş*, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Gündüz, İ. (1996). Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddin. İstanbul. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 14, ss.276-277). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündüz, İ. (1984). *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddin hayatı-eserleri-tarikat anlayışı ve hâlidîyye tarikatı*. Ankara: Seha Neşriyat.
- İştar, E. (2013). Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî hazretlerinin iktisadi alandaki etkileri üzerine bir inceleme. *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (3-5 Ekim 2013) bildiriler kitabı* içinde (ss. 837-842). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.

- Karaağaç, H. (2013) Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî’de dünya ve ahiret algısı. *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (3-5 Ekim 2013)* bildiriler kitabı içinde (ss.727-735). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, R. (2015). Tarih öğretiminde yazılı kaynakların kullanımı. M. Demirel (Ed.) *Tarih Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Keleş, A. (2011). *Sevgi ve merhamet erdemi. Hz. Peygamber ve merhamet eğitimi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Koçoğlu, E. & Erdoğan, E. (2016). Dini ve ahlaki değerlerle sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever, M. Aydın, E. Koçoğlu (Ed.) *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (ss.539-559). Ankara: Pegem Akademi.
- Kodaman, B. (1988). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kop, Y. (2007). Eğitimin tarihsel temelleri. Z. Cafoğlu (Ed.) *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (ss. 203-259). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Öğretmenler Portalı 2009, ET: 10.07.2015; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Sosyal Bilgiler Dersi (6-7. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Öğretmenler Portalı, 2009. ET: 10.07.2015.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)* Ankara 2017, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Öğretmenler Portalından ET: 25. 07. 2017.
- Mustafa Fevzi Efendi. (2010). *Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî menkıbeleri*. Haz: Turan Hafizoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Pırlanta, İ. (2013). Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî’nin hayatı, eserleri ve yapmış olduğu etkileri, *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (3-5 Ekim 2013) Bildiriler Kitabı* içinde (ss.27-42). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Sağır, Y. (2013). Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî’nin kurduğu kütüphâneler. *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (3-5 Ekim 2013) Bildiriler Kitabı* içinde (ss.911-919). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- San, S. Ö. (1992). Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî’nin hayatı hakkında kaynaklarda bulunamayan mahallî tespitler ve şahsi tereddütlerimiz. *Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyum Bildirileri (11-12 Temmuz 1992)* içinde (ss. 51-60). İstanbul: Seha Neşriyat.
- Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2012). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.